

Світлана Денисюк, кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова
УДК 32:316

У статті комплексно досліджено особливості політико-комунікаційного процесу в умовах демократичного розвитку. Проаналізовані ефективність і обмеження прийняття рішень громадянами щодо важливих суспільно-політичних проблем на прикладі розгляду конституційного процесу в Україні.

Ключові слова: політична комунікація, екстерналія, суспільне благо, демократія, медіанний виборець.

В статье комплексно исследованы особенности политико-коммуникационного процесса в условиях демократического развития. Проанализировано эффективность и ограничения принятия решений гражданами относительно важных общественно-политических проблем на примере рассмотрения конституционного процесса в Украине.

Ключевые слова: политическая коммуникация, экстерналия, общественное благо, демократия, медианный избиратель.

In article is complex investigated the features process of political communication in the conditions of democratic development. Efficiency and limitation of making a decision is analyzed by citizens in relation to important social and political problems on the example of consideration of constitutional process in Ukraine.

Key words: political communication, eksternaliya, public blessing, democracy, median elector.

Вивчення взаємодії владної еліти і громадян, участі населення в політичному житті суспільства, зокрема при розгляді проблем конституційного процесу в Україні, актуалізує дослідження політичної комунікації, яка є невід'ємною властивістю політичної діяльності, а в її рамках аналіз проблеми прийняття рішень із важливих політичних питань.

Відомо, що під політичною комунікацією розуміють сукупність процесів інформаційного обміну, передачі політичної інформації, що спрямовують та структурують діяльність складових політичної системи і громадянського суспільства. Найчастіше у визначеннях цього поняття йдеться, з одного боку, про інформаційну дію політичних акторів один на одного, їх вплив на суспільство з приводу влади і владно-управлінських відносин, а з іншого, — про обмін політичною інформацією, сенсами, новинами між владною елітою та суспільством з метою досягнення розуміння і згоди.

Дослідження проблем політичної комунікації базуються на загальнометодологічних засадах теорії масової комунікації, що визначені в роботах Б. Бар

ельсона, Ю. Буданцева, Г. Лассуелла, У. Ліппмана, П. Лазарсфельда, Г. Маклюєна та ін.

Теоретичне обґрунтування проблем політичної комунікації закладено в дослідженнях Н. Вінера, К. Шеннона, У. Уівера (40-і–50-ті рр. XX ст.), у філософських, соціологічних та лінгвістичних дослідженнях Т. Парсонса, Д. Белла, Г. Блумера, Ю. Хабермаса, Н. Лумана, А. Тоффлера. Сучасна наука розуміє політичну комунікацію як засіб досягнення згоди між індивідами, політичними суб'єктами («тими, хто керує» та «тими, ким керують») (Р.-Ж. Шварценберг), як весь діапазон неформальних комунікаційних процесів у суспільстві (Л. Пай), як засіб організації відносин по вертикалі (М. Коттре, К. Сайне), як сукупність інформаційних процесів тощо. Новітню «комунікативну» інтерпретацію політичної сфери в 50–60-ті рр. розробляли Х. Арендт та К. Дойч.

Сучасні науковці приділяють увагу питанням комунікації, компетентності громадян, демократичності взаємин між елітою і громадянами. Так зазначену нами проблему розглядають під різним кутом зору науковці В. Андрущенко, В. Бех, О. Бабкіна, В. Бебик, І. Варзар, М. Головатий, Г. Почепцов. Варто відмітити праці В. Горбатенка щодо прогнозування політичної поведінки, В. Корнієнка — стосовно моделювання політичних процесів, С. Телешуна — щодо участі виборців та політичної еліти в політичному житті, роботи А. Шияна — з моделювання в економічних системах та багато інших.

В останні десятиріччя теорія політичної комунікації, її окремі аспекти розглядаються в роботах таких науковців, як О. Гриценко, С. Демченко, М. Каращук, В. Ковалевський, А. Костирєв, О. Ромашко, Т. Шульга, Д. Яковлев та інші.

Значний внесок у розвиток теорії комунікації здійснили такі вчені, як М. Анохін, М. Вершинін, А. Галкін, М. Грачов, Ю. Нісневич та інші. Проте, на нашу думку, політична комунікація — це не тільки зазначений інформаційний обмін, а й процес прийняття рішень із важливих питань політичного життя суспільства владою й їх адекватне сприйняття громадянами України. Прийняття рішень і узгодження інтересів щодо них є складовими комунікаційного процесу.

Якщо ж говорити про рівні політичної комунікації, то це більш складне явище, яке потребує аналізу. Наприклад, у демократичних країнах рішення приймають громадяни шляхом голосування. Проте чи дійсно такий спосіб є ефективним при розгляді важливих суспільно-політичних проблем? Чи потрібно виносити на голосування питання, пов'язані із конституційним процесом в Україні, а головне, чи готове до цього українське суспільство?

Отже, навіть такий короткий перелік поставлених питань актуалізує зазначену тему. Виходячи із цього, метою нашої статті є вивчення в рамках політичної комунікації процесу прийняття рішення на прикладі розгляду конституційного процесу в Україні.

Незважаючи на різнопланові дослідження, майже не аналізуються таке питання, як ефективність прийняття рішення громадянами щодо важливих політичних проблем. На прикладі вивчення питань, пов'язаних із конституційним процесом, розглянемо доцільність загальнодержавного

голосування з цих питань та деякі політико-економічні аспекти змін Конституції України.

Почнемо з того, що в працях стосовно політичної комунікації існують різні погляди: одні вчені її розглядають як односпрямований інформаційний потік, інші — визнають у багатьох аспектах присутність двостороннього потоку інформації, тобто є наявність симетричної комунікації.

Як правило, в системі політичної комунікації виділяють три рівні інформаційних потоків: 1 — обслуговує органи влади і керівництва; 2 — утворює інформаційне середовище діяльності політичних партій, профспілок, суспільних рухів; 3 — звертається безпосередньо до громадської думки, до масової свідомості, політичної поведінки. З цим можна погодитись, оскільки контекст визначає асиметричність чи симетричність обміну. Але щодо важливих питань політичного життя: чи повинна більшість населення приймати рішення, наприклад, у випадку із деякими змінами до Конституції України?

В Україні політики періодично повертаються до розгляду і зміни «конституційного процесу»: сьогодні політичні діячі від розмов перейшли до справи. Знову в засобах масової інформації з'являються відомі політичні лідери і звучать уже відомі нам ідеї: бути Україні «президентською», «парламентською» чи «президентсько-парламентською» республікою? Знову створюються кулуарні структури із представників еліти, із «представників усіх прошарків населення» і «представників усіх політичних сил».

Так, політичні діячі звертаються до народу з питанням: чи бажають люди, щоб мало місце, наприклад, «розширення конституційного регулювання інститутів безпосередньої демократії»? Або ж населення прагне «змістити акцент у місцевому самоврядуванні на рівень общин»?

Але ніхто з тих, хто обговорював майбутню Конституцію, навіть не намагається описати те, а які ж, власне, питання і проблеми повинні бути вирішені Конституцією? Іншими словами, давайте тут поставимо собі запитання: «А взагалі для чого нам потрібна Конституція? Які основні питання повинна розв'язувати Конституція будь-якої країни?».

Отже, по-перше — це організація управління суспільним благом. Суспільне благо — це товари, які мають дві характерні властивості:

- неконкурентність (індивіди можуть *разом і одночасно* споживати благо, ніяк не заважаючи при цьому один одному);
- необмежуваність (*неможливо обмежити* доступ споживачів до цього блага) [1].

Ми маємо на увазі, наприклад, інформацію, національну безпеку, запаси природних копалин, рекреаційні і туристичні можливості тощо.

Особливістю використання суспільного блага є те, що для нього *ринкові механізми є неефективними*, і тому в цьому випадку просто *необхідним* є втручання держави.

По-друге, це *організація здійснення трансфертів* — перерозподілів фінансів між галузями економіки і соціальними групами населення.

По-третє, це організація *виправлення недоліків ринку*.

Наприклад, в Україні дуже поширений міф про те, що «ринок усе зробить сам». Досить давно економістами і політологами в розвинених країнах доведено, що в багатьох випадках ринковий механізм суттєво

поглиблює негативні ситуації. Це визначає так звана «теорема про неефективність ринку з екстерналіями» (теорема, що доводиться математично). Екстерналії або зовнішні ефекти — це побічні наслідки економічної діяльності, які не регулюються ринком і впливають на інтереси третіх осіб як у сфері виробництва, так і у сфері споживання [1].

Щодо організації виправлення недоліків («провалів») демократії, то з цим в Україні склалась унікальна ситуація: вже в 1950-х роках *математично доведено* когортою дослідників, що *всі демократичні процедури вибору є маніпулятивними*.

Ще наприкінці XVIII ст. французький учений Жан-Антуан-Нікола де Кондорсе почав вивчати принципи колективного ухвалення рішень в умовах розвитку демократії. Політик звернув увагу, що при дотриманні правила більшості можливі дуже несподівані результати. Трапляється так, що взагалі неможливо ухвалити якесь узгоджене колективне рішення або навіть приймається таке рішення, яке не підтримується жодним із тих, хто голосує. Наприклад, одного разу Французька академія, членом якої був Кондорсе, проголосувала спочатку за те, що провести чергові збори у Версалі краще, ніж у Парижі, потім — що краще у Фонтенбло, ніж у Версалі, і, нарешті, — краще в Парижі, ніж у Фонтенбло. Це явище в сучасній політекономії називають парадоксом Кондорсе.

На жаль, відкритий більше 200 років тому парадокс Кондорсе надовго виявився забутим. Наприкінці XIX ст. його повторно відкрив англійський математик Чарлз Доджсон (ми його знаємо як письменника Л. Керролла), але і це вторинне відкриття пройшло поза увагою сучасників. Справжній триумф ідей Кондорсе почався лише в 1950-і роки, коли американський економіст Кенет Ерроу (лауреат Нобелівської премії з економіки 1972 року) надав їм закінчену форму в своїй теоремі про неможливість послідовної демократії.

Так, у своїй дисертації Ерроу проаналізував умови ухвалення групових рішень демократичним шляхом при дотриманні індивідуальних переваг (за аналогією політики з ринком). За допомогою економіко-математичного моделювання вчений довів, що послідовне демократичне ухвалення рішень принципово неможливе. Точніше сенс теореми Ерроу полягає в тому, що неможливо знайти такі правила голосування, щоб завжди дотримувалися всі такі елементарні правила колективного ухвалення рішень, як:

1. *Транзитивність* (наприклад, застосовуючи персоналії українських політиків, якщо виборець в 2004 році віддав перевагу В. Ющенку над В. Януковичем, а В. Януковича вважає кращим за О. Мороза, то він, відповідно, вважає В. Ющенка кращим за О. Мороза).

2. *Парето-ефективність* (більш ефективним вважається рішення, яке покращує добробут хоча б однієї людини, не погіршуючи життя інших).

3. *Відсутність диктатури* (не можна, щоб хто-небудь міг самотужки ухвалювати відповідальні рішення, нав'язуючи їх решті).

4. *Незалежність від сторонніх альтернатив* (якщо, наприклад, на голосування ставиться питання про вибір між В. Януковичем і В. Ющенком, то виборець не повинен голосувати за менш приємного В. Януковича в розрахунку «розчистити дорогу» найпривабливішому для нього П. Симоненку, який на цих виборах не балотується).

Можна погодитись з Ерроу, який довів, що *не існує* таких правил голосування, які завжди задовольняли б цим чотирьом умовам. Це означає, що який би демократичний регламент ухвалення рішень не було вибрано, він може бути ефективний для вирішення одних проблем, але рано чи пізно обов'язково виникнуть такі ситуації, коли цей регламент не дасть результату. Отже, на наш погляд, демократія, як волевиявлення більшості громадян, повинна (принаймні, іноді) замінюватися кулуарним ухваленням рішень певною елітною групою («кокусом», певними інститутами, групами фахівців з окремих питань).

Звичайно, з приводу сформульованої Ерроу «теореми неможливості демократії» негайно розгорнулася дискусія, що продовжується й сьогодні. Одні вчені поділяють думку У. Черчілля про те, що «демократія — найгірша форма правління, за винятком усіх останніх». Іншим більше подобається позиція Шарля де Голля, який говорив, що «в політиці доводиться зраджувати свою країну або своїх виборців; я віддаю перевагу останньому». У будь-якому випадку наші претензії на ринкову інтерпретацію політичного життя повинні стримуватися визнанням її обмеженості.

Іншими словами, посилаючись на Кондорсе та Ерроу: доведено, що *не існує механізму*, який би дозволив здійснити процедуру «демократичного вибору» як у «прямій» (безпосереднє голосування за пункт списку), так і в «представницькій» (голосування «за політичну партію», яка й буде «це робити») формах [2; 3; 4; 5].

В рамках теорії ігор нам дають пояснення щодо срийняття рішень громадянами теореми «про медіанного виборця» та про «Довнсіанське сходження партійних програм». Вони якраз і говорять нам: тут *диктатором* виступає медіанний виборець [6]. Так званий «медіанний виборець» поділяє всіх виборців на «дві половини, рівні за кількістю», одна із яких має *меншу* перевагу за величиною, а друга — *більшу* за той вибір, який здійснює «медіанний виборець» [7].

До того ж, уже багато десятиліть обговорюється фахівцями так звана «проблема обіцянок» у виборчому процесі: політична партія або окремих політик *після перемоги* має владу і можливість відмовитися від своїх обіцянок. А ось виборець уже немає ніякого механізму, щоб *змусити* політичну партію чи політика «виконати обіцяне».

Всі чотири вказані групи організаційних проблем мають свої, притаманні лише їм, варіанти рішень: іноді *оптимальні* (доведені математично), іноді — знайдені *емпіричним* шляхом (і тому не обов'язково «оптимальні») [7; 8].

Далі ми зупинимось лише на деяких загальних положеннях, характерних для ситуації в Україні і які повинні бути відображені в Конституції. У «спадок» від Радянського Союзу нам дісталася надзвичайно неефективна система управління суспільним благом: вона заснована на системі «адміністративних обмежень та дозволів», і саме вона приводить до такого високого рівня корупції. «Рецепт» лікування цього недоліку достатньо простий: здійснити «оринковування» суспільного блага — для цього розроблена низка механізмів (нагадаємо: «дикий» ринок має *властивість бути неефективним* за певних умов).

Особливо детально немає сенсу це описувати в Конституції: там достатньо лише назвати *суспільні інститути*, які цим і займатимуться. Але потрібно *відмінити* «дозвільні процедури»: вже одного цього вистачить, щоб різко знизити корупцію і суттєво підвищити ВВП країни (можна математично довести, що за 2–3 роки спеціально організована робота в цьому напрямі дозволяє збільшити ВВП не менше, ніж у 2 рази). Про трансферти також говорити особливо не потрібно: Конституція повинна «захищати» тільки тих, хто сам *не здатний* «заробити» (пенсіонери, інваліди тощо). Описувати в Конституції «безкоштовні» блага також сенсу немає, оскільки ці обіцянки *неможливо* виконати, що доводиться математично («перша і друга теореми добробуту» [3; 9]).

Якщо виправленням «провалів ринку» повинні займатися *виконавчі і законодавчі* органи влади, то виправляти «провали демократії» повинна система *дострокових* припинень повноважень владних органів. Як за «ініціативою знизу», від народу (переважно для муніципального рівня), так і за «ініціативою зверху», з використанням механізмів різного роду імпічменту та «рішеннями про *дострокові* вибори». От усі ці процедури і повинні бути, по-перше, *описані* в новій Конституції і, по-друге, повинні бути *максимально полегшені* для реального втілення. До того ж, звичайно, не повинно бути «недоторканих».

Яким же може бути процес прийняття Конституції? На перший погляд, відповідь на це запитання подає сама історія. Але наша відповідь може здатися дещо парадоксальною: як завгодно, але не тільки і, можливо, не стільки «всенародним голосуванням». Тому що, як показує практика, громадяни, на жаль, із витівками Конституційного права майже не обізнані. Ми ж не шукаємо розв'язання задач з фізики методом «демократичного голосування».

Та й, власне, не в Конституції України річ, як відомо, вона отримала «гарні відгуки» на міжнародній арені. І в ній *уже є* чимало того, про що написано вище і що потрібно для того, щоб український народ жив щасливо і заможнo. Варто додати ще кілька статей про «імпічмент» і «дострокові вибори», і все буде нормально. Навіть питання про те, «хто є головнішим» — Президент або Прем'єр — сьогодні вже *вирішене*: поправки кінця 2004 р. перетворили Україну на парламентсько-президентську республіку, виділивши Прем'єру необхідні повноваження. Сьогодні постає питання не «про Конституцію»: для *політиків* — про *отримання ренти* зі свого становища (звідси і боротьба «за повноваження», оскільки при «дозвільній» системі можна «отримати багато ренти»), а для *народу* — про організацію власного життя. Ось це *бажання народу* і повинно бути відображене в Конституції.

Отже, звичайно, ідеальним політико-комунікативним процесом є демократичні взаємини між владною елітою і громадянами, коли населення приймає рішення щодо всіх суспільно-політичних проблем. Проте, реалії політичного життя такі: громадяни після власного прийняття рішення, здійснення вибору (наприклад, на президентських виборах), відчують значний ступінь розчарування (про це свідчать результати соціологічних опитувань), що опосередковується відповідною політичною культурою суспільства. Тобто, з одного боку, громадяни не компетентні в багатьох

політичних питаннях, приймають рішення нераціонально, а, з іншого, — постулюючи демократичні принципи, необхідно залучати населення до активної демократичної комунікації з владою.

Якщо не намагатися розв'язати це протиріччя, то суспільство виходить на шлях регресу.

Дана тема вимагає визначення теоретичної і практичної актуальностей, а також нових наукових досліджень.

Номер сторінки у виданні: 371

Автор: [Світлана Денисюк](#)

Джерело: [Український науковий журнал "ОСВІТА РЕГІОНУ"](#)